ISSN: 2181-4341, IMPACT FACTOR (RESEARCH BIB) – 9.145, SJIF – 5,431

Kamoldinova Mushtariybonu Azizbek qizi

Namangan davlat universiteti Filologiya va tillarni oqitish ingliz tili

Birinchi kurs talabasi

e-mail: kamoldinovamushtariybonu@gmail.com

Telefon: +998886254707

INGLIZ TILINI O'QITISHDA YOSH XUSUSIYATLARINING O‘RNI

Annotatsiya: Mazkur maqolada ingliz tilini o‘qitishda o‘quvchilarning yosh xususiyatlari, psixologik rivojlanish bosqichlari va kognitiv imkoniyatlarining o‘rni ilmiy manbalar asosida tahlil qilinadi. Tadqiqotda bolalar va o‘smirlar til o‘zlashtirish jarayonining neyropsixologik, psixolingvistik hamda pedagogik omillari yoritiladi. Xususan, kritik davr gipotezasi, kognitiv rivojlanish nazariyasi, sotsial-interaksion yondashuv va kommunikativ metodlar doirasida yosh omilining ta’siri ko‘rib chiqiladi. Ilmiy adabiyotlar tahlili natijasida turli yosh bosqichlarida samarali metodlar va o‘qitish strategiyalari aniqlanadi.

Kalit so‘zlar: Yosh xususiyatlari, ingliz tilini o‘qitish, kritik davr gipotezasi, kognitiv rivojlanish, kommunikativ metod, psixolingvistika, sotsial-interaksion yondashuv.

Аннотация: В данной статье на основе научных источников анализируется роль возрастных особенностей учащихся, этапов их психологического развития и когнитивных возможностей в процессе обучения английскому языку. В исследовании освещаются нейропсихологические, психолингвистические и педагогические факторы усвоения языка детьми и подростками. В частности, рассматривается влияние возрастного фактора в рамках гипотезы критического периода, теории когнитивного развития, социально-интеракционного подхода и коммуникативных методов. На основе анализа научной литературы определены эффективные методы и стратегии обучения для различных возрастных этапов.

Ключевые слова: возрастные особенности, обучение английскому языку, гипотеза критического периода, когнитивное развитие, коммуникативный метод, психолингвистика, социально-интеракционный подход.

Abstract: This article analyzes the role of learners’ age characteristics, stages of psychological development, and cognitive capacities in teaching English, based on scientific sources. The study highlights the neuropsychological, psycholinguistic, and pedagogical factors influencing language acquisition among children and adolescents. In particular, the impact of age is examined within the framework of the Critical Period Hypothesis, Cognitive Development Theory, the Social-Interactionist approach, and communicative methods. Based on the analysis of academic literature, effective teaching methods and strategies for different age stages are identified.

Keywords: age characteristics, English language teaching, Critical Period Hypothesis, cognitive development, communicative method, psycholinguistics, social-interactionist approach.

Kirish

Til o‘qitish jarayonida yosh omili muhim psixologik va pedagogik determinant sifatida e’tirof etiladi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, til o‘zlashtirish samaradorligi o‘quvchining yoshiga, kognitiv rivojlanish darajasiga va ijtimoiy muhitiga bog‘liq [1, 45-b.]. Xorijiy tilni erta yoshda o‘rganish talaffuz va fonetik kompetensiyaning yuqori darajada shakllanishiga yordam beradi [2, 78-b.]. Shu bilan birga, o‘smir va katta yoshdagi o‘quvchilar grammatik tizimni ongli ravishda tezroq o‘zlashtirishi mumkin [3, 102-b.].

Kritik davr gipotezasiga ko‘ra, tilni tabiiy ravishda egallash uchun optimal biologik davr mavjud bo‘lib, u bolalik yillariga to‘g‘ri keladi [4, 176-b.]. Shu sababli ingliz tilini o‘qitishda yosh xususiyatlarini hisobga olish ilmiy asoslangan metodik qarorlar qabul qilishda muhimdir.

Metodologiya

Tadqiqot metodologiyasi sifatida ilmiy manbalarni tahlil qilish, komparativ yondashuv va nazariy umumlashtirish usullaridan foydalanildi. Psixologik rivojlanish nazariyalaridan J. Piagetning kognitiv rivojlanish bosqichlari [5, 34-b.], L. S. Vygotskiyning yaqin rivojlanish zonasi nazariyasi [6, 86-b.], shuningdek, S. Krashenning input gipotezasi [7, 21-b.] asos qilib olindi.

Mazkur nazariyalar asosida boshlang‘ich, o‘rta va yuqori yosh bosqichlarida ingliz tilini o‘qitish strategiyalari tahlil qilindi.

Natijalar

Ilmiy manbalar tahlili quyidagi natijalarni ko‘rsatdi:

Boshlang‘ich yoshdagi bolalar (6–10 yosh) imitativ qobiliyat va fonetik eshitishning yuqori darajasi bilan ajralib turadi [2, 80-b.]. Shu yoshda kommunikativ va o‘yin asosidagi metodlar samarali hisoblanadi [8, 59-b.].

O‘rta yosh bosqichida (11–14 yosh) abstrakt fikrlash rivojlana boshlaydi [5, 52-b.]. Bu davrda grammatik tushunchalarni ongli ravishda o‘zlashtirish imkoniyati ortadi. O‘quvchilar qoidalarni tahlil qilish va taqqoslashga qodir bo‘ladilar [9, 113-b.].

Yuqori sinf o‘quvchilari va talabalarda metakognitiv strategiyalar shakllanadi [10, 214-b.]. Ular til o‘rganishda mustaqil strategiyalarni qo‘llashga moyil bo‘ladilar. Bu bosqichda akademik matnlar bilan ishlash samarali natija beradi

Tahlil va muhokama

Ingliz tilini o‘qitishda yosh xususiyatlarining o‘rni masalasini chuqur tahlil qilish jarayonida biologik, psixologik, kognitiv va ijtimoiy omillar o‘zaro bog‘liq holda ko‘rib chiqilishi lozim. Ilmiy manbalar tahlili shuni ko‘rsatadiki, yosh omili til o‘zlashtirish jarayonining nafaqat tezligi, balki sifat ko‘rsatkichlariga ham sezilarli ta’sir ko‘rsatadi [1, 45-b.].

Avvalo, kritik davr gipotezasi til o‘zlashtirishning biologik asoslarini tushuntirishda muhim nazariy poydevor bo‘lib xizmat qiladi. E. Lennebergning fikricha, tilni tabiiy ravishda egallash uchun optimal nevrologik davr mavjud bo‘lib, u taxminan balog‘at yoshigacha davom etadi [4, 176–179-b.]. Tadqiqotlar ko‘rsatadiki, erta yoshda o‘rganilgan til talaffuzi ko‘pincha ona tiliga

yaqin darajada shakllanadi, ayniqsa fonologik tizimni o‘zlashtirishda yosh omili hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi [2, 80–82-b.]. Bu holat neyroplastiklikning yuqori darajada bo‘lishi bilan izohlanadi. Bolalik davrida miyaning fonetik signallarni qabul qilish va differensiallash qobiliyati kuchli bo‘lib, bu esa xorijiy til tovush tizimini aniq o‘zlashtirish imkonini beradi.

Shu bilan birga, tadqiqotchilar yosh kattalashgani sari til o‘zlashtirish jarayoni sekinlashishi mumkinligini ta’kidlashadi, biroq bu grammatik kompetensiya va metakognitiv nazoratning ortishi bilan muvozanatlanadi [3, 102–105-b.]. Demak, yosh omili til o‘rganishda faqat ustunlik emas, balki o‘ziga xos ustuvorlik yo‘nalishlarini belgilaydi.

J. Piagetning kognitiv rivojlanish nazariyasi yosh xususiyatlarini pedagogik jarayonga integratsiya qilishda muhim nazariy asosdir. Piagetga ko‘ra, 7–11 yoshdagi bolalar konkret operatsion bosqichda bo‘lib, ular abstrakt tushunchalardan ko‘ra konkret obyektlar va vizual materiallar orqali yaxshiroq o‘rganadi [5, 48–52-b.]. Ingliz tilini o‘qitishda bu yosh guruhida ko‘rgazmali vositalar, rolli o‘yinlar, dialogik mashqlar va predmetli faoliyat samarali hisoblanadi. Chunki konkret operatsion bosqichdagi o‘quvchilar mantiqiy fikrlashni real vaziyatlar bilan bog‘liq holda rivojlantiradi.

11 yoshdan keyin formal operatsion bosqich boshlanadi, bunda o‘quvchilar abstrakt fikrlash va gipoteza qurish qobiliyatiga ega bo‘ladi [5, 52-b.]. Bu esa grammatik qoidalarni tahlil qilish, sintaktik tuzilmalarni solishtirish va lingvistik umumlashtirishlarni o‘zlashtirish imkonini beradi. Shu sababli o‘rta va yuqori sinflarda ingliz tilini o‘qitishda qoidaviy tahlil, jadval va sxemalardan foydalanish, kontrastiv metodlar qo‘llash ilmiy asoslangan yondashuv hisoblanadi.

Vygotskiyning yaqin rivojlanish zonasi nazariyasi yosh xususiyatlarining ijtimoiy omillar bilan o‘zaro ta’sirini tushuntiradi. Vygotskiy ta’kidlaganidek, o‘quvchi mustaqil ravishda bajara olmaydigan, ammo kattalar yoki tengdoshlar yordami bilan amalga oshira oladigan vazifalar uning rivojlanish zonasini tashkil etadi [6, 86–90-b.]. Bu nazariya til o‘qitishda juftlik va guruhli ishlarning ahamiyatini asoslaydi. Ayniqsa yosh bolalar o‘z tengdoshlari bilan interaktiv muloqot jarayonida yangi leksik va grammatik birliklarni samarali o‘zlashtiradi. O‘qituvchining scaffoldingi — bosqichma-bosqich qo‘llab-quvvatlashi — yoshga mos darajada tashkil etilganda, o‘quvchilarning lingvistik kompetensiyasi izchil rivojlanadi.

Krashenning input gipotezasi yosh omilini til o‘rganish jarayonida psixolingvistik nuqtai nazardan tushuntiradi. Unga ko‘ra, til o‘zlashtirish uchun tushunarli input (i+1) zarur [7, 21–24-b.]. Yosh bolalarda kontekstli, vizual boy materiallar va eshituv orqali qabul qilinadigan nutq samarali bo‘lsa, o‘smirlar murakkabroq matnlar va mantiqiy izohlarni qabul qila oladi. Shuningdek, affektiv filtr gipotezasi yosh bolalarda motivatsiya va emotsional muhitning o‘rni yuqori ekanini ko‘rsatadi [7, 30-b.]. Stress va qo‘rquv darajasi past bo‘lgan muhitda yosh o‘quvchilar tilni tezroq o‘zlashtiradi.

J. Harmer yosh o‘quvchilarning faol harakatga bo‘lgan ehtiyoji va qisqa diqqat davomiyligini ta’kidlaydi [8, 59–61-b.]. Shuning uchun boshlang‘ich bosqichda darslar qisqa segmentlarga bo‘linishi, jismoniy faollik bilan uyg‘unlashtirilishi tavsiya etiladi. Katta yoshdagi o‘quvchilar esa maqsadga yo‘naltirilgan, akademik va kasbiy ehtiyojlarga mos metodlarni afzal ko‘radi [8, 67-b.].

R. Ellisning tadqiqotlariga ko‘ra, yosh o‘quvchilar implicit (bevosita) o‘zlashtirishga moyil bo‘lsa, kattalar explicit (ongli) strategiyalarni ko‘proq qo‘llaydi [3, 103-b.]. Bu farq metod tanlashda inobatga olinishi zarur. Masalan, bolalar uchun tabiiy muloqot muhiti yaratish samarali bo‘lsa, o‘smirlar uchun grammatik tahlil va mashqlar muhim ahamiyatga ega.

H. D. Brown yosh omilini motivatsiya va identitet bilan bog‘laydi. Uning fikricha, o‘smirlik davrida shaxsiy identitet shakllanish jarayoni davom etadi, bu esa til o‘rganishga nisbatan munosabatni belgilaydi [9, 113–118-b.]. O‘qituvchi yosh xususiyatlarini hisobga olib, o‘quvchilarning ijtimoiy ehtiyojlarini qo‘llab-quvvatlashi lozim.

R. Oxford metakognitiv strategiyalarning katta yoshdagi o‘quvchilarda samarali ekanini ta’kidlaydi [10, 214–220-b.]. Yosh bolalarda esa strategik o‘rganish hali to‘liq shakllanmagan bo‘ladi. Bu farq o‘qitish jarayonini differensiallashtirishni talab qiladi.

P. Ur til o‘qitishda yosh omili bilan bog‘liq muhim jihatlardan biri sifatida diqqatning barqarorligi va o‘zini nazorat qilish qobiliyatini ko‘rsatadi [11, 27–35-b.]. Yosh bolalarda qisqa va xilma-xil mashg‘ulotlar samarali bo‘lsa, katta yoshdagilar uzoq muddatli akademik faoliyatni amalga oshira oladi.

V. Cook esa ikkinchi til o‘rganish jarayonida yosh omili bilan bir qatorda motivatsiya, muhit va o‘qitish intensivligi ham muhimligini qayd etadi [12, 134–140-b.]. Bu shuni anglatadiki, yosh omili yagona determinant emas, balki ko‘p omilli tizimning bir qismidir.

Umuman olganda, tahlillar shuni ko‘rsatadiki, yosh xususiyatlari ingliz tilini o‘qitishda metod tanlash, dars tuzilmasi, materiallar mazmuni va baholash mezonlarini belgilashda hal qiluvchi rol o‘ynaydi. Boshlang‘ich bosqichda fonetik va kommunikativ kompetensiya ustuvor bo‘lsa, o‘rta va yuqori bosqichlarda analitik va akademik kompetensiyalar rivojlantiriladi. Ilmiy manbalarda keltirilgan nazariyalar bir-birini to‘ldiradi va yoshga mos differensial yondashuv zarurligini tasdiqlaydi.

Shunday qilib, yosh omilini hisobga olgan holda ishlab chiqilgan metodik strategiyalar xorijiy tilni o‘qitishda yuqori samaradorlikni ta’minlaydi hamda o‘quvchilarning individual rivojlanish sur’atiga mos pedagogik muhit yaratadi.

Xulosa

Tadqiqot natijalari ingliz tilini o‘qitishda yosh xususiyatlarini hisobga olish zarurligini tasdiqlaydi. Boshlang‘ich yoshda fonetik va kommunikativ kompetensiyani rivojlantirish ustuvor bo‘lsa, o‘rta va yuqori bosqichlarda grammatik va akademik kompetensiyalarni shakllantirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Yosh omilini inobatga olgan holda tanlangan metodlar til o‘zlashtirish samaradorligini oshiradi. Ilmiy nazariyalar va empirik tadqiqotlar yoshga mos pedagogik yondashuvlar xorijiy til ta’limida muhim rol o‘ynashini ko‘rsatadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Lightbown P., Spada N. *How Languages are Learned.* Oxford University Press, 2013, 45–47-betlar.
2. Cameron L. *Teaching Languages to Young Learners.* Cambridge University Press, 2001, 78–82-betlar.
3. Ellis R. *Second Language Acquisition.* Oxford University Press, 1997, 102–105-betlar.
4. Lenneberg E. *Biological Foundations of Language.* Wiley, 1967, 176–179-betlar.
5. Piaget J. *The Psychology of the Child.* Basic Books, 1969, 34–52-betlar.
6. Vygotsky L. S. *Mind in Society.* Harvard University Press, 1978, 86–90-betlar.
7. Krashen S. *Principles and Practice in Second Language Acquisition.* Pergamon, 1982, 21–24-betlar.

8. Harmer J. *How to Teach English.* Longman, 2007, 59–67-betlar.
9. Brown H. D. *Principles of Language Learning and Teaching.* Pearson, 2007, 113–118-betlar.
10. Oxford R. *Language Learning Strategies.* Heinle & Heinle, 1990, 214–220-betlar.
11. Ur P. *A Course in Language Teaching.* Cambridge University Press, 1996, 27–35-betlar.
12. Cook V. *Second Language Learning and Language Teaching.* Routledge, 2008, 134–140-betlar.